

Så fick Örnsköldsvik vat ten från Hörnsjön

Kung Carl XIV Johan lät den 6 oktober 1842 i, som det hette, kungligt brev meddela att en köping fick anläggas på hemmanet nr 1 i Norrlungängers by i Själevads socken. Köpingens namn skulle bli Örnsköldsvik.

Denna dopattest gällde ett stycke mark, som var obebyggd mellan Sörlungängers (As) och Norrlungängersdalen (Gullänget).

Köpingen skulle enligt en senare beskrivning byggas på Lungängersnäs "som bestod af en af björk och buskar tät beväxt ås med myrstackar i hundratal, ett tillhåll för skogsfågel och vildt, som här gillrades och snarades till och med midt på den nuvarande Storgatan flera år efter köpingens grundläggning".

De hedervärda människor, som omedelbart började flytta till den nya norrländska köpingen, tog genast itu med uppgiften att bygga ett fungerande samhälle. Utvecklingen gick imponerande snabbt, en första stadsplan upprättades, ett rutnät med gator och små gränder samt en liten fyrkant för det blivande torget.

I själva verket drog man direkt upp riktlinjerna för den blivande stadsplanen med två huvudgator från fjärden upp mot landsvägen, så att Storgatan drogs ända upp till riksvägen, nuvarande Själevadsgatan förbi kyrkan.

Förvånansvärt tidigt började köpingsborna diskutera möjligheterna att ordna vattenledning till de brunnar där befolkningen hämtade vatten. 1868 var man på det klara med att "stadsbrunnarna" skulle ersättas med något bättre. Förslag fördes fram att dra en vattenledning från "bergen ovanom staden".

År 1873 kom ett förslag till hur man skulle leda ner vatten från Varvsberget. Ganska snart insåg man dock att detta då skulle bli för dyrt. I sammanhanget dök en idé upp att bygga en stor cistern rymmande 2 000 kubikfot vatten och placera den på torget.

Hotade storbrand 1860

Det konstaterades snart att en sådan reservoar skulle bli för liten och inte räckta vid en even-

Vattenreservoar. Efter många års diskussioner blev Hörnsjön Örnsköldsviks stads vattenreservoar. Därifrån leddes vattnet från 1897 i ledningar från Varvsbergets sluttning ner mot staden, torget och gatorna. Bilden visar hur sjön än i dag får tillskott av vatten från Lomsjön, Backsjön och grundvattentäcker genom vattenintaget i förgrunden.

tuell storbrand, inte heller skulle husen utanför bebyggelsekärnan få tillräckligt med hushållsvatten.

De första Ö-viksborna hade dystra erfarenheter av en hotande storbrand, som 1860 eldhärjade flera hus i närheten av torget vid nedre delen av Storgatan.

Endast tack vare hjälp av besättningen från segelfartyg vid hamnen kunde Örnsköldsvik räddas från en stor katastrof, som drabbade Umeå och Sundsvall vid de omskrivna stadsbranderna där.

De följande årens diskussioner om vattnet inriktades helt på möjligheterna att lösa problemet genom att ta vatten från bergen kring staden, och då tittade man också på vattensjuka områden på östra sidan. Det tog många år

innan man enades om att Hörnsjön var det bästa alternativet, men först måste det utredas om vattenkvaliteten var tillräckligt bra och om sjöns vatten skulle räckta även för växande behov i framtiden.

Till en början gick åsikterna isär om vattenkvaliteten, och enligt vad som sades på stadens gator skulle ett prov ha underkänts därför att provkaret från apoteket var dåligt diskat!

Bästa tänkbara kvalitet!

Till slut fick den fungerande vattenledningskommittén ett glädjande besked från Stockholms vattenlaboratorium, som meddelade att Hörnsjön hade vatten av högsta kvalitet, till och med bland det bästa i landet, som man analyserat. När det

dessutom blev fastslaget att vattentrycket i ledningarna skulle bli tillräckligt även utan att man byggde vattentorn, så var saken klar.

Allt arbete satsades på att dra fram vatten från Hörnsjön, även om man var medveten om att påfyllning i framtiden skulle kunna bli nödvändig. Bland annat nämndes möjligheten att ta vatten från Moälven. Hur detta blivit löst genom åren redovisas i särskild artikel.

Lyckligtvis finns en handskrivna redogörelse för hur Örnsköldsvik genomförde sitt stora vattenprojekt med ledningar från Hörnsjön. Rapporten är skriven av ingenjör John Bergström under gatuförman Fr. Hagbergs medverkan.

Den välskrivna berättelsen finns bevarad i det kommunala arkivet i två handskrivna exemplar. För sitt arbete belönades ing. Bergström av stadsfullmäktige med en gratifikation på 500 kronor, en avsevärd summa för 100 år sedan. Dock känner i dag ingen till den tryckta skrift som skulle utges med rapporten.

Enligt redogörelsen påbörjades stakningen av huvudledningen från sjön i januari 1897. Rören till ledningarna lades ut på isen och i april kunde de sänkas till sjöns botten.

De väl förberedda grävningsarbetena startade, all grävning gjordes för hand, men man tvingades till en hel del spräng-

ningsarbeten, bland annat för filtret nedanför sjön.

Doktor Smiths solution

Under våren och sommaren 1897 gick arbetet långsamt mest beroende på att rörleveranserna från England blev försenade. Rören levererades från "den välkända firmen Cochame i Middlesbrough". Den noggranne ingenjören berättar att "rördelarna äro ut- och invändigt öfverdragna med Doktor Smiths solution samt provade för 18 atmosfärens vattentryck".

Stadsfullmäktige fick av ing. Bergström veta hur många rör i olika dimensioner, som nedlagts i huvudledningen och gatunätet. Att rörens kvalitet var prima framgår av att de fortfarande, 100 år efter nedläggningen, transporterar vatten från Hörnsjön till staden efter den ursprungliga sträckningen. I mitten på 1950-talet ledes en ny ledning som förstärkning av kapaciteten och då konstaterades att gjutjärnen från England var i gott skick. De fungerar fortfarande 1997.

Timpenningen 22 öre

Vid arbetets påbörjande var timpenningen 22 öre, men med den ersättningen var det svårt att få arbetskraft, rapporterade Bergström till stadsfullmäktige. Timlönen höjdes därför till 25 öre. Ackordsarbete har förekommit, konstaterades också.

Kända stadsbor hade vattenpump på gården. Här är en bild från 1897 och rådmann Carl Kusoffskys gårdsplan vid Köpmangatan där pumpen står med bostads- och affärshuset vid Storgatan i bakgrunden.

Vatten från alla håll fyller reservoaren

Redan från första början, när man i Örnsköldsvik diskuterade möjligheten att från Hörnsjön försörja samhället med vatten, tvekade många om den lilla sjöns vatten skulle räckta för framtida behov. Moälven nämndes då som tänkbar reservoar.

Dessa funderingar var framsynta, eftersom staden och tätorterna kring fjärden snabbt växte. Man såg att Hörnsjön skulle behöva påfyllning och från stadens sida tittade man på möjligheterna i både Själevad och Armås.

Hållbar lösning

Undersökningar visade att Stora Backsjön i Själevad i första hand kunde ge nödvändigt tillskott, men det dröjde ända till 1920 innan hållbar lösning presenterades.

Därefter klarades problemen genom samarbete mellan kommunerna, som nu inom storkommunen Örnsköldsviks gränser har hela 103 mil vattenledning.

Även i dag fyller Hörnsjön sin uppgift som vattenreservoar med tillskott från både sjöar och grundvattentäcker av vilka Gerdalsåsen är den största.

Här följer listan över ett antal viktiga vattendomar, som gett klartecken för vattenförsörjningen inom det som brukar kallas centralorten.

Handgrävd ledning

• **1/9 1921** Örnsköldsviks stad fick av vattendomstolen rättighet att pumpa över vatten från Stora Backsjön, 500 liter i minuten eller 8 liter i sekunden.

• **7/7 1942** Norrbygdens vattendomstol gav staden rättighet till ett konstant uttag av 50 liter vatten per sekund från Stora Backsjön samt att även leda över vatten från Lomsjön till Backsjön.

Från Stora Backsjön går fortfarande en cirka fem kilometer lång ledning till Hörnsjön, en sträcka som på 20-talet handgrävdes.

I vattendomarna ingår också rättighet till viss höjning av vattentytan i sjöarna. Pumpstationer mellan Tvillingsta och Hörnsjön ser till att vattnet trycks upp till vattenintaget vid Hörnsjöns nordvästra del.

Reningsfilter byggdes redan från början vid Hörnsjön och detta har under årens lopp byggts och moderniserats.

För att ge bästa möjliga vattentryck även utanför centrala staden har tryckstegringspumpar byggts. I början på 1960-talet uppfördes vattentornet intill Skyttis, då bostadsbyggandet krävde större vattentillförsel i denna högt belägna del av staden. Huvudledningen från Hörnsjön är nu dubblerad.

Stort kopplat nät

På motsvarande sätt har vattenledningsnätet i och runt staden byggts ut och samordnats så att centralorten nu genom sammankopplade nät får vatten från Stora Backsjön, Lomsjön, Vitsjön och grundvattentäcker i Gältnäs och på Gerdalsåsen.

Man har också undersökt möjligheterna att utnyttja grundvattentäcken på Gideåheden (i närheten av flygplatsen) men man avstod från att leda vatten mot Armås.

I stället valdes alternativet att förse Husum med hushållsvatten från heden inklusive dricksvatten till industrimrådet.

Till denna vattenförsörjning kommer också ett antal mindre vattenverk i storkommunens yttre delar.

Första lasarettet. Denna bild visar att det på Lasarettsgatan fanns en brunn som försåg det första lasarettet med vatten. Enligt en inspektionsrapport till Medicinalstyrelsen 1881 framgår att "vattnet till såväl hushållet som till tvättning, bad och dryck erhöles från tveme i sjukhusets närhet befintliga vattenkällor, från vilka borrade trästockar leda vattnet genom eget tryck till lasarettet. Det brukade badvattnet utsläpps i rännstenen utanför sjukhuset". Personal och uppegående patienter fick använda torroa i ett av uthusen. Örnsköldsviks första lasarett, som stod klart 1873 uppfördes på den tomt där Hotell Focus och EFS-kyrkan nu står. Bilden är från 1914 och visar att brunnen fanns kvar även sedan ett nytt lasarett tillkommit 1907 vid Nygatans övre del på nuvarande sjukhusområde.

Arbetet gick bra sedan rören anlät, och den 21 oktober 1897 var huvudledningen framdragen ända till torget, men då återstod sprängningar för filtret vid sjön. Den 6 december skulle vatten släppas fram under stora förväntningar från alla.

Det blev en premiär med besvikelse, en ispropp uppe vid sjön hindrade vattnet att strömma ner till staden.

Bara två dagar senare gick det bättre, men vattnet passerade inte filtret. "Vattnet var det oakadt gott", kan man läsa i Örnsköldsviks Posten.

Tidningen noterade att utom vid "vattenkastarna" på Nygatan och Lasarettsgatan hade "kapten Wägbergs hus" fått vatten indraget, vilket av allt att döma var det första huset i Örnsköldsvik med hushållsvatten i ledning från Hörnsjön. Gatadressen anges inte i tidningen men var med säkerhet vid Lasarettsgatan intill den gamla stadsbrunnen där E4 nu korsar gatan.

Under dessa spännande dagar blev det också klarlagt med hjälp av experter att vattentrycket i de nya ledningarna var "bland det bästa som uppmäts i landet" trots att man inte behövt bygga något vattentorn.

Ingenjör Bergströms redogörelse innehåller också uppgifter om att vattenledningar lades ner i Storgatan, vid torget, Trädgårdsgatan, Strandgatan, Lasarettsgatan, Nytorrgatan, Centralplanen, Kyrkogatan och Viktoriasplanaden.

Billigare än beräknat

Stadens fäder kunde lägga ingenjör Bergströms och Hagbergs noggranna rapport till handlingarna med det välkomna beskedet att arbetena blivit billigare än vad som beräknats. Slutkostnaden anges till 177 864:56, "följaktligen 52 432:54 inbesparade", kan man läsa.

Som en orsak till besparingen anges att arbetet utförts av egen, sakkunnig personal. "Derjeme är arbetet, enligt fackmäns omdömen solidare och tidsenligare utfördt än om det påtänkta entreprenadförslaget genomförts". Den slutklämman låter som ett inlägg i motsvarande diskussion 100 år senare om hur man bäst och billigast utför kommunala arbeten...

Vattenkastare. När Örnsköldsvik fick vatten från Hörnsjön leddes huvudledningen till "vattenkastare", pumpar, som länge stod kvar. Den sista fanns vid Vikingagatan och ses här med höghuset i kv. Älgen i bakgrunden.

Vattenbrunn. Vid Lasarettsgatan-Centralgatan fanns sedan lång tid stadsbrunnen där Ö-viksborna hämtade vatten. En liknande brunn fanns vid Nygatan-Centralgatan. Bilden togs i början på 1960-talet då E4 drogs fram i sin nuvarande sträckning genom Örnsköldsvik. Sven Nordström och Icar Hus kunde då studera brunnens stenblock, som kläddes väggarna. I bakgrunden fastigheten Lasarettsgatan 24 med Skohörnan, nu ÖA:s parkeringsplats.